

Humin

Dr. Henrik Tuma

Beneška Slovenija

(Dalje.)*

Tudi jaz sem izprva, ko sem hodil po Reziiji in »sodil le po sluhu«, smatral, da se je izreka Rezijanov razvila vsled osamljenosti doline in po pritoku Karnjelov. Konstatiral sem tudi v Reziiji skoraj same italijanske priimke in smatral, da so bili priseljenci, ki so vplivali s svojim posebnim naglasom na domačo slovenščino. Pozneje pa sem ugotovil, da so vsi priimki vsiljeni po italijanski upravi, dočim so hišna imena po ogromni večini pristno slovenska. S priseljevanjem Karnjelov bi torej ne bilo nič. Ker pa je izreka Rezijanov očitno drugačna ko ostalih Beneških Slovencev in daje predvsem v uho vokalna harmonija ter, ko sem ponovno prečital zgodovino Longobardov Pavla Diakona in drugih zgodovinarjev, sem prišel do prepričanja, da so posebni elementi rezijanskega izgovora turanski. Po zgodovini Pavla Diakona in po zgodovinskih virih mi je postalo docela jasno, da je prišla za Longobardi po Dravski dolini četa, ki je zasedla Zilje in dolini Bele in Tilmenta do izliva v ravnino. Zgodovinarji so čete Obrov, Hrvatov in Slovencev vsevprek zamenjavali, oziroma menjavali njih imena. Obrske in hrvatske čete so v drugi polovici VI. stoletja ali same ali združene s slovenskimi plenile po vsej srednji Evropi

* Popravi v nadpisu na sliki str. 81: (Velika, Mala) B a b a, ne: Bela; str. 83: višina 1875 (ne: 2825).

in Balkanu. Zgodovinarji izrečno konstatirajo za srednjo in južno Koroško Pagus Chrouati, t. j. hrvaško veliko županijo, ki je segala pozneje do l. 1084. kot mejna grofija Mužac-Moggio do Tilmenta. Zadnji veliki župan Kocelj je daroval vse svoje imetje Oglejskim patrijarhom z nalogom, da ustanove samostan benediktincev, kar se je l. 1119. tudi zgodilo.

Vsa Mužačka krajina, vsa dolina Fele in Tilmenta do Humina (Gemona) je bila daleč v srednji vek slovenska; saj so stara imena vsa slovenska in slovenska imena segajo še daleč na zahod po vsej Karniji. Zgodovina nam tedaj ugotavlja hrvaško-srbski, torej turanski element med Beneškimi Slovenci, ki je bil ob dolini Fele in Tilmenta močnejši, a se proti vzhodu vedno bolj izgublja. V Ahtnu (Attemis) je še danes ohranjeno ime Callo Croato. Pod palatinsko grofijo Mužac, ki je spadala pod Pagus Crouati, se je hrvaški-turanski element ohranil posebno v dolini Reziji; za ostali pofurlanjeni del Karnije se posamezni jezikovni elementi ne dadó več ugotoviti. Bolj ko se gre od zahoda proti vzhodu, bolj pojemajo turanski in hrvaški jezikovni znaki. Dobe se pa posamezni sledovi še med Idrijskimi Slovenci in tudi v Kobarjskem Kotu, ki je šele pred 100 leti bil združen z Avstrijo. Prebivalci Breginja in Sedla so prav tako stasiti in imajo isti izraz v obrazu kakor Trski in Rezijanski Slovenci. Tudi ponašanje in navade Kotarjev so slične z ostalimi Beneških Slovencev.

Površje Beneške Slovenije obsega približno 412 km², Rezija sama ima 127 km² in je po štetju l. 1921. imela 3698 stalnih prebivalcev.

Prvo štetje slovenskega prebivalstva najdemo pri Domeniko Bon l. 1595., ki je naštel 100 vasi »Schiavonie« z 2400 prebivalci, to pa očitno le Šempetrskih Slovencev. Vendar Bonove številke ne bodo točne; kajti že l. 1509. so šteli Benečani za prebivalstvo Nadiže in Idrije 3166 duš, ki so posedovali 544 volov, 869 krav, 754 telet, 63 konj in 6020 drobnice. Te številke obenem kažejo, da je bilo gospodarstvo Šempetrskih Slovencev precej v redu, da so bili pretežno živinorejci in jim je bila gorska paša na prvem mestu. L. 1766., torej zadnje čase Beneške republike, so šteli za okraj Šempeter pri Nadiži 9645 duš, leta 1901. pa 15.699, za okraj Tarčent (Tarcenta, furlanski Tarzint) pa 10.044 in 33.653 duš. Leta 1871., ko je Italija uredila svojo upravo, je bilo v Šempetrskem okraju 14.051 prebivalcev. Rezija tvori, kakor rečeno, eno samo občino s petimi vasmi, Beneška Slovenija pa šteje pod sodni okraj Šempeter osem občin, pod Tarčent tri občine in po eno občino pod Čedad in Humin.⁵

⁵ H u m i n, mesto na humu, holmu. Filolog prof. Ramovš rabi obliko Gumin, po dialektičnem izgovoru Trskih Slovencev (deloma) *g* za *h*. V Ravenci v Reziji izgovarjajo *-ha*, Tam na Bieli *-ga*, v Stolbici izpuščajo prvi glas, tako tudi večina Trskih Slovencev, ki pravijo Tamzaoro = Tam za goro. Prvotno ime za Gemono je moralo biti Hlumin, po izgovoru *g* za *h* je iz tega naredil Furlan Glemin, Nemeč

Rezijanska noša

Prebivalstvo Rezije in goratega dela Beneške Slovenije je bilo do pred vojne precej čisto slovensko, tako da se je l. 1901., preden je italijanska uprava začela pritiskati z nacionalističnega stališča, štelo pod Šempeter od 589 družin — slovenskih 573; občina Brdo od 484 družin 469 slovenskih, v občini Platišče ob gorenji Nadiži od 560 družin 540 slovenskih, celo v Reziji pa od 1083 družin 1077 slovenskih. Skupno je bilo v slovenskih občinah 5382 družin, od teh 5273 slovenskega narečja, torej le 2% tujcev. Lahko se torej reče, da je takrat Beneška Slovenija bila čisto slovenska.

pa Klemaun, kar po eni strani kaže na prastaro slovensko ime, po drugi strani pa je oblika hlum za hum ohranjena tudi v srbskem Zahlumje v Črni Gori. Furlani imajo tudi Glemineit za hudournik izpod gore Glemone, kar bi zopet kazalo na prvotno slovensko formo eit = eč, torej Hlumčič.

Kakor tvori Rezijsko globoko zarita dolina Bele, objeta od visokih alpskih gor, kar daje Reziji prav alpski značaj, tako je Beneška Slovenija hribovita, travnata in gozdnata. Rezijani ne najdejo doma dovolj prehrane; morajo v svet kot prekupčevalci, zidarji in delavci, doma imajo le po stajah in gorah glavni vir dohodka. V Beneški Sloveniji pa so stanovalci po južnih obronkih vinogradniki in sadjarji, le v hribih prevladuje živinoreja. Najugodnejšo ekonomično lego ima levi breg Nadiže do Idrije. Iz Šempetrskega kraja se je pred vojno, jemljem za podlago poročila za l. 1905., ko je bilo gospodarsko stanje Beneških Slovencev najugodnejše, izvažalo do 20.000 metrskih stotov jabolk in mnogo kostanja. Lep pridelek so dajale tudi takozvane beneške črešnje čufarice ter lupljene češplje. Črešnje so izvažali celo na Rusko. Češpelj se je nalupilo do 70.000 metrskih stotov. Vina se je v ugodnem l. 1903. v Šempetrskem okraju pridelalo 14.834 hl, žita 3863 metrskih stotov, sirka 3346 metrskih stotov in krompirja 32.202 metrskih stotov. Vino je deloma dobrote in kakovosti goriške rebulje,⁶ ki je posebno v srednjem veku slovela daleč na nemški sever. Izvažalo se je to vino tudi v Benetke. Iz dokumenta 23. febr. 1338 sledi, da so nalagali na rebuljo carino: »ribollium est vinum, quod conducetur de partibus Sclavoniae«.

Razliko v gospodarskem položaju med Furlani in Slovenci v gorskih krajih kaže statistika sezonskih delavcev. Iz Huminskega okraja je 16,2% prebivalstva prisiljenega, da si išče dela po svetu, v Šempetrskem pa le 3%.

II.

Prava zgodovina Beneške Slovenije še ni pisana. Kar so objavili tujci in delo prof. Rutarja, vse to ni zadostno; tudi je preveč vezano na tuje mnenje. Beneška Slovenija je morala biti že v prazgodovinskih časih obljudena. Izkopine pri Sv. Krnu (S. Quirino pri Šempetru), pri Sv. Ivanu na Čelè, vasi Landar nad Nadižo, pri Robiču pod Kobaridom in pri Sv. Luciji pri Tolminu kažejo sledove predromanskega naseljenja. Vse izkopine so precej enotne in kažejo na eno ljudstvo. Zgodovinar Kandler trdi za Karnijo in Beneško Slovenijo, da ni nobenega sledu Keltov in da najstarejši spomeniki kažejo le na Latince. Tudi prof. Rutar je istega naziranja; on še dostavlja, da je vsa keltska teorija narekovana le po odporu proti Slovanom. Tržaški

⁶ Besedo »rebulja« prof. Štrekelj izvaja napačno iz laškega ribollire, aufkochen, kar ne odgovarja niti stvarno niti jezikovno, ker Furlanje ne rabijo romanske oblike, ampak očitno slovensko rabuele, ribuele, rebuila. V bavarskem dialektu rabijo Raifel in Rainfal. Deblo besede »reb« je ruski риаѳъ, etwas Gesprenkeltes, ohranjeno tudi v slovenski besedi je-reb. V Vipavski dolini velja za neko vrsto trte beseda rebec. Rebec je tudi lastno ime na Goriškem, pač pegast človek. Rebulja je torej grozdje šarjenih jagod.

Rezijansko dvorišče

paleontolog Marchesetti pa za izkopine pri Sv. Krnu (S. Quirino) in Sv. Luciji trdi, da so ilirsko-venetske. Prof. Michele Leicht izvaja, da so najdenine v veliki jami na Krnicah nad Tarčentom (La Bernardia) neolitične iz l. 1000 pred Kristom ter loči za Beneško Slovenijo tri kulturne dobe: 1. liguro-evganejsko, 2. iliro-venetsko (Veneti naj bi prišli po pravljici iz Orijeanta) in 3. Keltov, ki naj bi prišli okoli 400 let pred Kristom iz gorenje Italije.

Da bi Kelti bili stari stanovalci tudi v Furlaniji, se posebno trudijo dokazati romanski filologi (Aleks. Wolf), sklicujé se na končnico *-acco* in *-icco*, oziroma benečansko *-igo*; pri tem se nanašajo na Francosko, kjer se v krajevnih imenih posebno prva končnica večkrat ponavlja. Seveda ti romanski filologi ne poznajo slovenskega jezika in ne vedo, da je furlanski Martiniacco, Lucinico, Gradnigo očitno slovensko ter da imamo v Goriških brdih vas Martinjak. Lucinico je iz slov. Ločenik in Gradnigo je Gradnik. Seveda bi potem morali tudi priznati, da ima benečanski dože Gradnigo slovensko ime Gradnik in Mocenigo — Močnik.

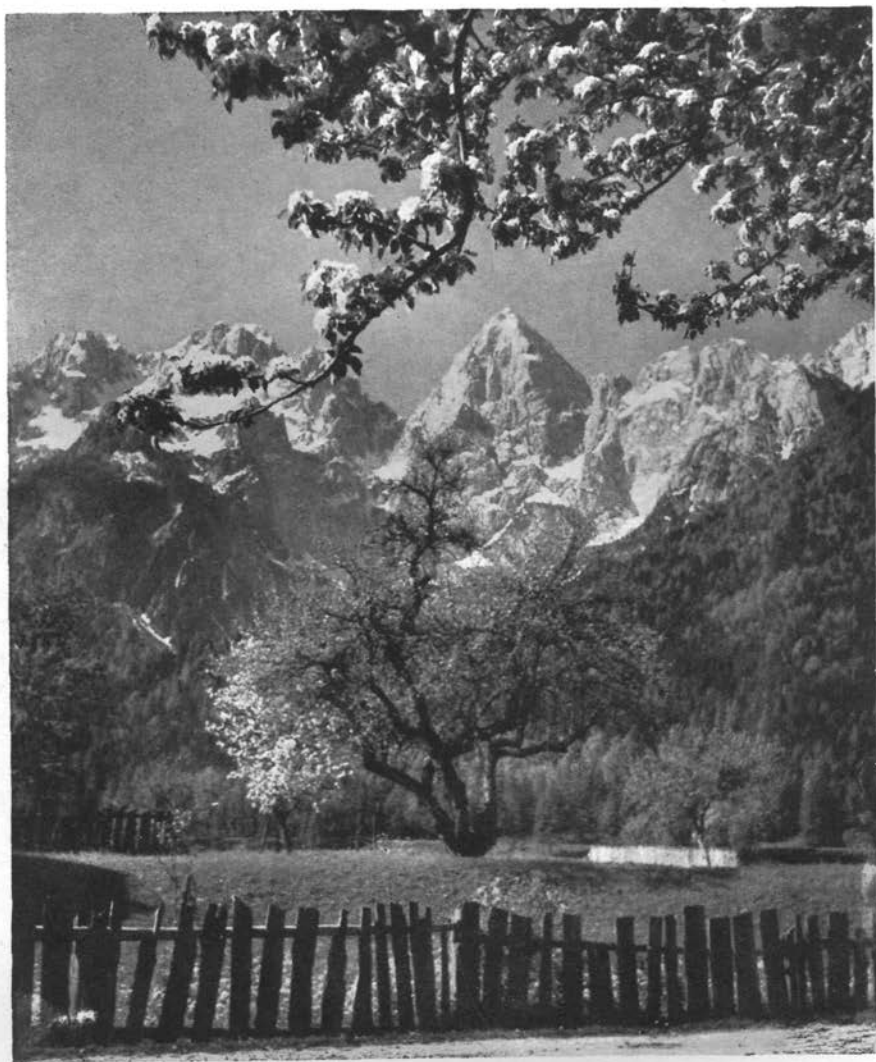
Zgodovinsko je glede nastopa tujih plemen gotovo le, da so v drugem stoletju napadli Furlanijo Markomani in Quadi ter prišli do Opitergum (Oderzo) l. 169 po Kristu. Od takrat naprej imamo ponovne vesti napadov barbarskih narodov, ki so Furlanijo po vrsti pustošili, a opustošeno zopet zapustili. Prvo vest o naseljevanju imamo edinole za Longobarde. Kdaj bi se naselili Sloveni, o tem nimamo prav nikakega zgodovinskega poročila. Poljski učenjak Baudouin de Cour-

tenaj je prvotno l. 1899 trdil, da je slovensko prebivalstvo Beneške Slovenije avtohtono.

Gotovo pa je, da je zgodovina Beneške Slovenije kakor tudi sosednje Goriške in južne Koroške ter Zilja tesno vezana na zgodovino Ogleja in Furlanije.

Prvo zgodovinsko vest nam prinaša Livij, ko poroča, da so Veneti, tedanji prebivalci Furlanije do Krasa, ovadili v Rim, da se je velika četa Galcev l. 186 pred Kr. polastila sveta v južnovzhodni današnji Furlaniji. Zgodovinarji navadno štejejo, da se je četa 12.000 ljudi polastila griča in okolice pri Medveji, danes vas Medea. Rimljani so na ovadbo Venetov posredovali ter pregnali družino Galcev v gore nazaj. Da so bile te družine Galci, sklepajo zgodovinarji skoraj edinole po besedi Belen, t. j. neko božanstvo, katero so častili pozneje tudi v mestu Ogleju, in po krajevnem imenu Belinja pri Ronkah v južni Furlaniji. Belen naj bi bilo keltsko božanstvo priseljencev, kateremu na čast se je imenoval kraj, beseda Belen torej galska. Vsa vest in tudi tolmačenje besede Belen je po mojem mnenju bolj ugibanje kakor pa znanstveno mnenje. Neverjetno je, da bi bila četa Galcev rinila skoro do morja na kraj, kjer stoji danes Belinija, takrat gotovo neobdelan. Mora se torej vzeti, da je takozvana galska četa, ki je iskala rodne zemlje, pač zasedla grič nad Medvejo, ki je predstavljal prirodno trdnjavo in ima okoli sebe širnega sveta za naseljevanje dovolj. Po drugi strani je oblika besede Belen, Belín, Belinja docela slovenska in je neverjetno, da bi bila v zvezi z galskim božanstvom. Na Tolminskem še živi pravljica o nekem čudovitem bitju, ki se imenuje Belín. Še bolj neverjetno je, da bi čaščenje galskega božanstva v Ogleju imelo svoj izvor od čete Karncev, ki je bivala komaj leto dni v južni Furlaniji. Je pa tudi neverjetno, da bi se četa 12.000 oboroženih mladeničev, bojevitih Galcev, kar brez boja umaknila na povelje iz Rima. Moramo torej sklepati, da je četa tako zvanih Galcev bila večje miroljubno krdelo gorjanov, ki so iskali rodne zemlje ali jih je lakota prisilila k izselitvi.

Rimljani pa so vsled tega dogodka vendar postali pozorni na svojo severnovzhodno mejo ob Krasu in so sklenili ondi napraviti trdnjavo in kolonijo. L. 182 pred Kr. so poslali 3000 latinskih kolonov in l. 169 še 1500 kolonskih družin. S tem se šele pričinja jasna zgodovina Ogleja in Furlanije. Oglej se je vsled ugodnega položaja razvil v latinsko »ingens urbs«; Ausonius imenuje za IV. stoletje po Kr. Oglej kot deveto med velikimi mesti takrat vsemogočnega rimskega cesarstva. Navadno štejejo, da je Oglej imel okoli 600.000 prebivalcev in po rimskem kolonskem sistemu je gotovo, da so meščani širili daleč naokoli Ogleja svoje pristave — villae. Tako se je polatinil južni del Furlanije ob Soči pod Krasom. Oglej je imel kot velika vojaška trdnjava, obenem pa kot velik trgovski emporij, silnega vpliva na vse

Pomlad v Martuljku

Foto prof. Janko Ravnik

dežele daleč okoli. Iz Ogleja so vodile trgovske in vojaške ceste: na vzhod čez Kras (Oera)* v Istro in Trsat; na severovzhod čez Hrušico (ad Pyrum) na Nauportus in Aemono; na sever čez Čedad (Civitas Julii) in Predel, ad Silanos (t. j. k Ziljanom), po dolini Tilmenta čez Pontebanski prehod in Kanalsko dolino in čez Križni prelaz (Passo di S. Croce-Plöckenpass** 1362 m) na Koroško, ter na zahod Via Postumia čez Treviso v Italijo. S to cestno mrežo je zgodovina Slovencev kakor z verigo vezana na zgodovino Ogleja in Furlanije.

(Dalje prihodnjič.)

Dr. Jakob Prešern

Imenoslovje okrog Begunjščice in Stola

(Konec.)

Lastninsko vprašanje Kopišč je za nejurista kar enostavno, v resnici pa pravno precej zapleteno. Za razmotrivanje slednjega vprašanja tukaj ni mesta; a Bog ne daj, da bi se morale z njim pečati sodnije in advokatje. Nekaj kopišč je zvezanih z lastnino gotovih hiš v Begunjah, Poljčah in na Zgoši trajno, druga pa se ne kosijo leto za letom od istega upravičenca. V zemljiški knjigi je bilo to vprašanje ob tedanjih nejasnih pojmih o občini, stari srenji, solastnini itd. precej nerodno izvedeno, dejansko stanje pa bi nazadnje odgovarjalo. Upravičenci, ki ne uživajo stalno istega kopišča, ga dobijo vsako leto novo dodeljenega. Po morda zelo starih tradicijah se zberejo ti vsako leto na Veliki ponedeljek in določajo kopišča z žrebom. Imena kopišč, v Begunjah napisana na deščice, na Zgoši označena s številkami na

* Oera zgodovinarji in filologi docela napačno tolmačijo. Oera je očitno grška beseda *ὄκρα* mons confragosus; saj so grški trgovci že davno pred Kristom zahajali v severni zaliv Jadranskega morja. Ocris, Oera pa je prevod za Kras; saj beseda Kras ravno pomeni razkršeno kamenje. Ta beseda se nahaja kot lastno ime daleč po Slovenskem in Hrvatskem, je pa tudi še v generičnem pomenu izraz za svet ostrega, razbitega skalovja. Seveda bôde to ime romanske in germanske učenjake v oči; radi tega prenašajo Oera od Krasa proč na rajdo gor od Čavna do Nanosa. Da pa je Oera današnji Kras, kaže tudi etnično ime, katero so rabili Rimljani za prebivalstvo ob bregu morja in nad Trstom: »Subocrini«, t. j. predkraševci. Sicer pa, kdor čita Strabonovo poročilo, dobi točno označeno lego Oera za Kras; Strabo piše: »Oera autem pars Alpium humilium qui ad Carnos accedunt, per quam ab Aquilea curribus portantur merces ad locum cuius nomen est Nauportus.« — »Oera je del nizkih Alp, ki pristopajo na Karne, po katerih se iz Ogleja z vozovi blago vozi do kraja, ki se imenuje Nauportus (Vrhnika).« Sledovi Strabonove ceste (glej Archeografo Triestino) čez Kras so deloma še dobro ohranjeni ter kažejo smer od Ogleja čez Tržič (Monfalcone), Komen, Rihemberk, Vipavsko dolino in Hrušico. Ime Montes Albii pa je prirodno dano za gola, beleča se pobočja od Čavna do Nanosa. Nad njimi so Alpe.

** Nemško ime Plöckenpass je po vasi Plöcken na koroški strani 1215 m, slovenski pleka, t. j. lesa, v furlanskem odgovorno »In Stalis«. Slovensko ime Plekce za stajo je tudi v kotu Dunje pod Poliškim Špikom.